

Arapçanın İbraniceye katkısına dair Avram Galanti'nin bir makalesi

Eyyüp TANRIVERDİ

Avram Galanti'nin *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*'nda yayımlanan "İbranî Lisanesinin İnkişafına Arapçanın Muaveneti" başlıklı makalesinin hazırla-

arak sunulması amacına matuf bu yazıda, öncelikle İbranî dilinin tarihini ana hatlarıyla ortaya koymak, söz konusu makalenin kıymetini takdir etmeye yardımcı olacaktır.

Samî dil ailesinin batı grubunun kuzey kolunda yer alan İbranice, Hazreti İbrahim'in neslinden türeyen topluluklardan İsrailoğullarının dilidir. Turisina ve Kuzey Hicaz bölgelerinde varlık gösteren İsrailoğulları,¹ M.Ö. XIII. yüzyıl sonlarında Filistin bölgesini ele geçirerek bu bölgeye yerleşmiş bulunuyorlardı.

Eski dönem İsrailoğulları tarihinin kabile yönetimi esasına dayalı hakimler dönemi, M.Ö. 1030'lara kadar devam etmiştir. Bu tarihlerde Sâûl'un kabileleri tek çatı altında toplamasıyla başlayan krallar dönemi de M.Ö. 930 yıllarında sona ermiştir. Krallar döneminin en önemli isimleri olan Davud ve Süleyman dönemlerinde İsrailoğulları yerleşik şehir hayatına geçmişlerdir. İşıya, Amos ve Hoşa gibi önemli nebilere bu dönemde yaşamışlardır. Krallar dönemi, İbranî dili ve edebiyatı açısından büyük önem taşır. Ahd-i Atık'ın çoğu kitabının yazıldığı bu dönemde edebî, dinî ve düşünsel önemli gelişmeler kaydedilmiş, M.Ö. VII. yüzyılda özellikle Kral Hezekiel döneminde İbranice, gelişiminin zirvesine ulaşmıştır. Doğal olarak İbranice bu dönemlerde

1 D.S. Margouliouth, Sebe dili ile İbranice arasındaki birtakım benzerliklere dayanarak İbranîlerin ana yurdunun Yemen olduğunu ileri sürmüştür. Bkz. İsrâîl Welfenson, *Târihu'l-lugâti's-Sâmiyye*, Mısır 1929, s. 80-81; Ribhî Kemâl, *el-Luğatu'l-İbrîyye*, 2. bsk., Beyrut 1992, s. 35.

daha sonra büyük etkisine maruz kaldığı özellikle Aramîce gibi dillerin etki alanından uzak bulunuyordu.²

M.Ö. 930 yıllarında İsrailoğullarının İsrail ve Yehuda kollarına ayrılmasıyla başlayan bölünme dönemi ile kurulan İsrail krallığı M.Ö. 723, Yehuda krallığı da M.Ö. 586'ya kadar varlığını sürdürmüştür. Buhtun-nasr'ın M.Ö.586'da Kudüs'ü yakıp Yahudileri sürmesiyle başlayan Babil esareti dönemi ise M.Ö. 458'e kadar devam etmiştir. Yahudilerin Filistin'e dönüşlerinden sonra, M.Ö. 330'da başlayan Yunan devresi, M.Ö. 64'e kadar devam etmiştir. Bu dönemde varlık gösteren Makka-bî krallığı (M.Ö. 140-36), bütünüyle dil, din ve kültür açısından İsrailoğulları tarihinde çok önemli bir süreç olmuştur. M.Ö. 70'lerde Romalıların Kudüs'ü ele geçirmesiyle başlayan Roma himayesi döneminden itibaren Yahudiler için dünyanın çeşitli yerlerinde yeniden sürgün hayatı süreci başlamıştır.³ Bu aynı zamanda, Yahudilerin dünya coğrafyasına dağılma sürecinin başlangıcı demektir.

İsrailoğulları; Kenanlılar, Mısırlılar ve Girit'ten bölgeye yerleşen Filistinliler tarafından göçebe yaşamlarına bağlı olarak "İbranîler" şeklinde adlandırılmıştır.⁴ Kendileri ise Kenan bölgesinde yerleşik şehir hayatını benimsedikten sonra "İsrailoğulları" kavramını özellikle tercih etmişlerdir.⁵

Ahd-i Atık'te İbranîceyi ifade etmek üzere "Yahudice/Yahudi dili (İbranîce: Yehûdî)" (II.Krallar, 18/26; Nehemya, 13/24; İşaya, 36/11, 13) ve "Kenan dili (İbranîce: Leşon Ken'ân)" (İşaya, 19/18) kavramları geçmektedir.⁶ Babil sürgününden sonra ortaya çıkan "İbranîce" ve "Kutsal dil" ifadeleri, Bin Sîrâ'nın deyişlerinde (yaklaşık M.Ö. 130) ayrıca bazı tarihî metinler ile Mişna ve Talmud'da⁷ geçtiği gibi daha sonra İncil yazarlarından Yuhanna tarafından da kullanılmıştır (Yuhanna, 5/2, 19/13).⁸ İbranîcenin "Kutsal dil" (İbranîce: Leşon

2 Welfenson, *a.g.e.*, s. 89.

3 Welfenson, *a.g.e.*, s. 88-90, 98; G. Bergsträsser, *Elsine-i Sâmîyye Tarihi*, İstanbul 1332-1332, s. 61-62; krş. "İbrani'ler", *Türk Ansiklopedisi (TA)*, c. XX, Ankara 1972, s. 11.

4 Welfenson, *a.g.e.*, s. 78; krş. Gesenius, *Hebrew Grammar*, ed. E. Kautzsch, İng. Ed. A.E. Cowley, Oxford 1910, s. 8-9.

5 Welfenson, *a.g.e.*, s. 78.

6 Gesenius, *a.g.e.*, s. 8; Welfenson, *a.g.e.*, s. 78; Ca'fer Hâdî Hasan, "İbrânîce", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXI, İstanbul 2002, s. 366; G.R.D., "Hebrew Language", *Encyclopaedia Britannica (EB)*, c. XI, 1969, s. 279.

7 Welfenson, *a.g.e.*, s. 78; Ca'fer Hâdî Hasan, *a.g.m.*, s. 366.

8 Gesenius, *a.g.e.*, s. 8-9; Ca'fer Hâdî Hasan, *a.g.m.*, s. 366.

he-koddeş) şeklindeki nitelemesi ilk defa, Aramîce yazılmış kutsal metinleri, konuşma dili olan Aramîceden ayırt etmek üzere Ahd-i Atîk'in Yahudi Aramîcesi metinlerinde ortaya çıkmıştır.⁹

Kadim İbranîce, gösterdiği dil özelliklerine göre Kitab-ı Mukaddes (Ahd-i Atîk) İbranîcesi ve Mişna İbranîcesi ya da Kitab-ı Mukaddes'in tamamlanmasından sonra yazılan eserlerde kullanılan İbranîce şeklinde ayırt edilir. Kitab-ı Mukaddes İbranîcesi, Tevrat ve Tanah'ta kullanılan İbranîcedir. Aynı dil özelliklerini taşıyan tarihî İbranîce metinler arasında Gezer takvimi (M.Ö. X. yüzyıl), Samirî çanağı (M.Ö. IX. yüzyıl), Siloam yazıtı (M.Ö.VIII. yüzyıl), Lakiş mektubu (M.Ö.VI. yüzyıl) gibi metinlerin yanı sıra M.Ö. IX-VI. yüzyılları arası tarihlere ait pek çok mühür, sikke ve çanaklarda bulunan kısa metinler, kırk kadar mezar kitabesi günümüze ulaşmıştır. M.Ö. XII. yüzyılda yaşamış bir İsrail peygamberi olan Debora Manzumesi'nde yer alan M.Ö. II. yüzyıla ait bazı beyitler de aynı dil özelliklerini taşımaktadır. Bu dönem M. Ö. 586'da sona ermekle beraber, edebiyat ve litürji dili olarak varlığını M. S. I. yüzyıla kadar devam ettirmiştir. Başka bir ifadeyle bu tarihlere kadar aynı dil özelliklerini taşıyan metinler bulunmaktadır. Bu metinlerin son örnekleri olarak Ölüdeniz yazmaları (M.Ö.II-M.S. I. yüzyıl) gösterilmektedir.¹⁰ Bu dönem İbranî dili, "Eski İbranîce" olarak ifade edilmektedir.

Mişna İbranîcesi ya da Ahd-i Atîk'in tamamlanmasından sonra yazılan eserlerde kullanılan İbranîce ise Kitab-ı Mukaddes İbranîcesinden farklı özellikler gösterir. Ahd-i Atîk'ten sonra İbranîcede yazılmış en önemli eser ve yeni İbranî edebiyatının ilk ürünü olan Mişna'nın kelime kadrosunda Aramîce, Eski Farsça, Yunanca ve Latincenin belirgin etkisi vardır.¹¹ Mişna'nın şerhi olan Gemara'nın dili de aynı özellikleri taşır. Mişna ve Gemara'nın toplamı Talmud'u oluşturduğundan, İbranîcenin bu süreci Talmud İbranîcesi şeklinde de ifade edilmektedir. M.Ö. VI. yüzyılda başlayan bu dönem, M.S. VII. yüzyıla kadar devam etmiş ve söz konusu dil, konuşma dili olarak da kullanılmıştır. Bu dönem İbranî dili, "Orta İbrânîce" şeklinde ifade edilmektedir.

9 Gesenius, *a.g.e.*, s. 9; G.R.D., a.g.m., s. 279.

10 Welfenson, *a.g.e.*, s. 81-95; Ca'fer Hâdi Hasan, a.g.m., s. 366-367; Gesenius, *a.g.e.*, s. 10-16; Ribhî Kemâl, *a.g.e.*, s. 37-39; G.R.D, a.g.m., s. 281-282; C.RN., "Hebrew Literature", *Encyclopaedia Britannica (EB)*, c. XI, 1969, s. 284-285; Sabatino Moscati, *The Comparative Grammar of The Semitic Languages*, Wiesbaden 1964, s. 10.

11 Welfenson, *a.g.e.*, s. 95-97; Ribhî Kemâl, *a.g.e.*, s. 39; Ca'fer Hâdi Hasan, a.g.m., s. 367; Gesenius, *a.g.e.*, s. 16-18; G.R.D, a.g.m., s. 282-283; C.RN., a.g.m., s. 285.

M.Ö. 586'da Kudüs'ün tahrip edilerek Yahudilerin Babil'e sürülmesi, İbranîce açısından hayatî önem taşıyan tesirler doğurmuştur. Siyasî olgular bir tarafa bu olay, İbranîcenin özellikle Babil ve Fars kültürleriyle temasını başlatmıştır. İbranî kültürüne yeni unsurların girmesi sonucunu doğuran bu temas ile İbranîce aleyhine yabancı dillerden özellikle kelime alma şeklinde etkilenme süreci başlamıştır. M.Ö. IV. yüzyılda Yahudilerin Yunan kültürü ile temas kurması da Yunanca kültür unsurlarının İbranîceye girmesine yol açmıştır. Yahudilerin Fırat havzasında yayılmaları, İbranî dilinin daha yoğun olarak Aramîcenin etkisine girmesine sebep olmuştur. Zaten Aramîce de M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren gittikçe genişleyen bir nüfuz alanı oluşturmaya başlamış bulunuyordu. Kelime kadrosu ve telaffuz biçimi üzerinde Aramîcenin belirgin etkisine maruz kalan İbranîce, böylece aslı özelliklerini büyük ölçüde yitirerek Aramîce kalıbında İbranîce hüviyetine bürünmüştü. Bu gelişmeler, Yahudi aydınlarını Aramîceye karşı ciddi bir mücadeleye sevk etmiştir. Her ne kadar bu mücadele daha sonra önemli sonuçlar doğurmuşsa da, o sırada Aramîcenin Yahudiler arasında yayılmasını engelleyememiş, nihayet M.Ö. II. yüzyılda Yahudi bilginleri Babil ve Filistin'de Tevrat'ı Aramîceye tercüme etmek zorunda kalmışlardır. Bu sıralarda oldukça güçlü durumda olan Aramîlerin nüfuz alanı, Suriye ve Filistin bölgelerini kapsamaktaydı. Sonuç olarak bu tarihlerde Aramîce bizzat Yahudiler arasında bile İbranîce ile yarışır hâle gelmişti.¹²

Bununla beraber Yahudilerin M.Ö. 516'da Babil'den dönüşleri ile başlayıp M.Ö. II. yüzyıla uzanan süreçte siyasî toparlanmanın yanı sıra dil ve kültür açısından da İbranîce lehine önemli sonuçlar alınmıştır. M.Ö. 140 ile Romalıların istilâsı olan M.Ö. 34 tarihleri arasında etkin varlık gösteren Makkabiler dönemi, İbranîcenin krallar döneminde (M.Ö. VII. yüzyıl) ulaştığı zirveyi yeniden yakaladığı bir süreç olmuştur. Bu dönem aynı zamanda dinî açıdan da Yahudi kültüründe önemli bir süreç olarak kabul edilmiş; bu sürecin tamamlanmasından sonra yazılan eserler artık vahiy ürünü olarak değerlendirilmeyerek Ahd-i Atık kapsamına dahil edilmemiştir. Bu dönemde ortaya çıkan Ferisîler grubunun çabaları sayesinde İbranî dilinin şaheserleri olan Ahd-i Atık'ın kitapları toplanmıştır. Dil açısından bu kitapların en önemlileri, Eyyûb ve el-Câmîa kitaplarıdır.¹³

Ahd-i Atık'ten sonra en önemli İbranîce metin olan Mişna da bu dönemde tamamlanmıştır. Dil ve üslup açısından Ahd-i Atık'ten farklı

12 Welfenson, *a.g.e.*, s. 89-97; Ribhî Kemâl, *a.g.e.*, s. 39-45.

13 Welfenson, *a.g.e.*, s. 90-96; Bergsträsser, *a.g.e.*, s. 66; Ribhî Kemâl, *a.g.e.*, s. 38-39.

özellikler gösteren Mişna, büyük ölçüde Aramîce, Yunanca ve Lâtinçe olmak üzere yabancı kelimelerle dolu bir nesir üslubu ile yazılmıştır. Ahd-i Atık'ın tamamlanmasından sonra bu dönemde yazılan eserler çoğunlukla kaybolmuştur. Günümüze ulaşanlar, Makkabilerin tarihi ile ilgili bazı eserler ile Ahd-i Atık kapsamına dahil edilmeyen eserlerden (Sefârîm ha-yasûnîm) ibaret kalmıştır.¹⁴

G. Bergsträsser, Eski İbranîce edebiyatı ürünlerini, tarihî eserler, kanunlar, peygamber kitapları, şiir, hikmet-felsefe olmak üzere beş ana grupta toplamıştır.¹⁵

Ortaçağda Mısır, Irak, özellikle de Endülüs ve Fas'ta Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmalardan ilham alarak büyük bir gelişme gösteren İbranî dili ve edebiyatının bu süreci "Yeni İbranîce" şeklinde nitelenmektedir.¹⁶

İbranîce, VII. yüzyıldan itibaren Arapçanın faaliyet alanı içinde gelişme yolu aramış, özellikle X.- XIII. yüzyılları arasında Fas ve Endülüs'te Gırnata ve Tuleytula gibi merkezlerde Arap dili ve edebiyatı çalışmalarını örnek olarak paralel bir çizgide ilerlemiştir. Bu teşebbüsler, İbranî dili tarihinde yapılan ilk çalışmalardır. İbranî diline dair çalışmaların yoğunlaştığı XI.-XIII. yüzyıllar arası dönem, İbranî dili incelemelerinin altın dönemi olarak gösterilmektedir. Bu dönem İbranî dili, "Yeni İbranîce" ifadesiyle gösterilmektedir.

İbranîce gramer, sözlük ve Kitab-ı Mukaddes'in Arapça çevirisi alanında ilk olma ayrıcalığına sahip Saadiya Ha-Gaon el-Feyyûmî'nin (ö. 942)¹⁷ İbranî dili grameri ve leksikografisine dair çalışmaları, İbranî dili çalışmalarının başlangıcı sayılmaktadır. Tevrat'taki Aramîce ve İbranîce kelimeleri karşılaştırmalı olarak inceleyen Yehuda bin Kureyş (X. yüzyıl), Arapça ile İbranice arasında karşılaştırmalı incelemelerin

14 Welfenson, *a.g.e.*, s. 95-97.

15 Bu başlıkların detayı için bkz. Bergsträsser, *a.g.e.*, s. 62-66.

16 İbranîcenin Eski-Orta-Yeni-Modern İbranîce tasnifini krş. Gotthelf Bergsträsser, *Einführung in die semitischen Sprachen*, München: Max Hueber/Verlag, 1928. Bergsträsser, Kitab-ı Mukaddes İbranîcesini "Eski İbranîce (Althebräisch)" (Bergsträsser, *a.g.e.*, s. 48); Mişna İbranîcesini Orta İbranîce (Mittelhebräisch)" (Bergsträsser, *a.g.e.*, s. 48); Modern İbranîceyi de "Yeni İbranîce (Neubräisch)" (Bergsträsser, *a.g.e.*, s. 57) şeklinde sınıflandırmıştır.

17 Babil Kulesi'nin yıkılışına kadar bütün insanların İbranîce konuştuğunu, farklı dillerin bu olaydan sonra ortaya çıktığını ileri süren tezin sahibi olan el-Feyyûmî, Ortaçağ Babilonya Yahudiliğinin önemli bilginlerindedir. Hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "Feyyûmî, Saïd b. Yusuf", *DİA*, c. XII, İstanbul 1995, s. 517-519.

sahibi Donaş bin Temím (X. yüzyıl), kapsamlı bir İbranice-Arapça sözlüğün yazarı Dâvûd bin Abraham (X. yüzyıl) gibi gramer ve leksikograf alanında el-Feyyûmî'nin takipçileri bu alandaki isimlerdir. Gramer alanındaki çalışmaları uzun süre etkili olan Yehuda bin Hayyûc (Ebû Zekeriyâ Yahyâ) (ö. yaklaşık 1000), Abraham bin Ezrâ (ö. yaklaşık 1167), Ebu'l-Velid Mervân bin Cenâh (ö. yaklaşık 1030), İbranî gramerini elfiyye tarzında nazma döken Suleymân bin Gabîrül sonraki dönemlerin başlıca isimleridir.

Endülüs'te söz konusu çalışmalar genellikle Arapça yazılmakla beraber, kimi zaman İbranice çevirileri de yapılmaktaydı. Kimi eserler de doğrudan İbranice yazılmıştır. 1492'de Yahudilerin Endülüs'ten atılması üzerine muhtelif yerlere dağılan Yahudi aydınlar bu eserleri çoğunlukla İbraniceye bazen de Lâtinceye çevirme yoluna gitmişlerdir. Bu çeviri sürecinde de daha önce el-Feyyûmî ve İbn Tibbon (ö. 1190'dan sonra) gibi aydınların İbranice yazdıkları eserlerde uyguladıkları Arapça ile karşılaştırma yoluyla kelime ve terim üretme yöntemini uygulamışlardır. Buradaki Yahudilerin Arap kültürünü benimsemiş olmalarının bir sonucu olarak dönemin İbranice eserleri gerek nesir, gerekse şiirde şekil ve içerik açısından Arapçanın belirgin etkilerini taşımaktadır. Özellikle şiirde Arap şiirinin çeşitli özellikleri İbranî şiirine uygulanmış, nesirde de felsefe ve hukuk terminolojisi, Arapçadaki gelişimi takip eden bir çizgi izlemiştir. Bu dönemde ilâhiyat, tıp ve felsefe alanında Arapçadan İbraniceye önemli çeviri çalışmaları da yapılmıştır.¹⁸

“Modern İbranice” ya da “İsrail İbranicesi”, temelde Kitabı Mukaddes İbranicesi üzerine kurulmuş olup orta ve doğu Avrupa Yahudilerinin (Aşkenazi) dili olan Yidiş (İbranice karışık Almanca) ile çeşitli ülkelerde yaşayan Endülüs kökenli Yahudilerin (Sefarad) dili olan Ladinno'dan da (İbranice karışık İspanyolca) yararlanmıştır.¹⁹

Kenan alfabesinden doğan ve İsrailoğullarınca “İbranî yazısı” denilen yazı, Babil sürgününe (M.Ö. 586) kadar kullanılmıştır. Bu tarihten sonra ise Yahudiler, “Köşeli yazı” yada “Asur yazısı” denilen ve Aramî yazısına benzeyen bir yazı kullanmaya başlamışlardır. M.Ö. II. yüzyıl sonlarına kadar Yahudiler, dinî işlerde sözü edilen yeni yazıyı, dünyevî

18 Endülüs'teki İbranî dili çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Gesenius, *a.g.e.*, s. 19-20; Ribhî Kemâl, *a.g.e.*, s. 45, 46-50; “İbranî'ler”, *TA*, c. XX, s. 12; M. Abdulhamîd Bahr, “el-Edebu'l-İbrî fi'l-Endelus”, *Havliyyât Kulliyeti'l-âdâb, Câmiat Ayn şems*, c. XV, (1978), s. 121-137; M. Hasan İbrâhîm, “en-Nahvu'l-Arabî ve eseruhu fi nuşûi'n-nahvi'l-İbriyyi ve tatavvurihi”, *el-Mevrid*, c. XIV, (1985), s. 59-65; C.NR., *a.g.m.*, s. 287.

19 Ca'fer Hâdi Hasan, *a.g.m.*, s. 367; Ribhî Kemâl, *a.g.e.*, s. 51-62.

işlerde ise eski İbranî yazısını kullanmışlardır. Günümüzde köşeli yazı kullanılmaktadır.²⁰

Kutsal metinlerin dili olması itibariyle, bütün Samî kültürlerde görüldüğü üzere, İbranîce de kutsal değer yüklenen bir dil olmuştur. Duanın başka dillerde yapılmasına imkân tanıyan Yahudi din bilginleri, ibadetin mutlaka İbranîce olarak yapılmasının gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Hatta Kitab-ı Mukaddes'in başka bir dilde yazılması da kutsallığını zedeleyici olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda alfabe ve dilin gramer kurallarına da kutsal sır değerleri atfedilmiştir. Arapça ve Süryanîce gibi diğer Samî diller ile kimi Batı dillerinde olduğu üzere, geleneksel Yahudi kültürünün bazı unsurları, ilk/kutsal dil yani dillerin temeli olma tezini İbranîce için de geliştirmiş; Allah ile Hz. Musa arasında iletişim dili olarak İbranîcenin dünyanın yaratılmasından önce var olduğu, Hz. Adem ile Havva, melekler ve cennet sakinlerinin İbranîce konuştuğu tezini ileri sürmüştür. Saadiya Ha-Gaon'a (ö.942) atfedilen Babil Kulesi'nin yıkılışı ile bağlantılı dillerin türeme teorisi de bu geleneklerin bir uzantısı olarak ortaçağ boyunca Yahudi çevrelerinde ilgi görmüştür.²¹

Habeşçe dışındaki diğer bütün Samî diller gibi sağdan sola doğru yazılan İbranî alfabesi, 22 ünsüzden oluşur. Kitabı Mukaddes İbranîcesinde ünlüler kullanılmamakla beraber, Ölüdeniz metinlerinde “elif”, “vav”, “yod” ve “he” yarı ünlüleri, seslendirme işaretleri olarak kullanılmıştır. M.S. V. ve VI. yüzyıllarda ise çok sayıda ünlü sistemi mevcut olmakla beraber, bunlardan Irak ve Taberiye sistemleri yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde dinî metinler ile dil öğretimine yönelik metinlerde sonuncu ünlü sistemi kullanılmaktadır.²²

İbranî dilinin tarihî gelişimi bu şekilde ana hatlarıyla ortaya konulduktan sonra A. Galanti'nin ilgili makalesinin içeriğine işaret edilebilir. A. Galanti'nin anılan makalesi, Türkiye'de İbranîceye dair yayınlanmış başlıca çalışmadır. Bunun dışında yazarın “Türkiye ve Elsine-i Sâmîyye”²³ başlıklı makalesindeki İbranî dili tarihine dair kısa değer-

20 Welfenson, *a.g.e.*, s. 99-102; Gesenius, *a.g.e.*, s. 24-25; G.R.D, a.g.m., s. 280.

21 Genel olarak bkz. Ca'fer Hâdî Hasan, a.g.m., s. 367.

22 Welfenson, *a.g.e.*, s. 103; Ca'fer Hâdî Hasan, a.g.m., s. 366; G.R.D, a.g.m., s. 280-281. Ayrıca genel olarak İbranî alfabesi için bkz. Gesenius, *a.g.e.*, s. 26-67.

23 Avram Galanti, “Türkiye ve Elsine-i Sâmîyye”, *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, yıl 1, sy. 6, Kânûn-ı sâni 1332 / [Ocak-Şubat 1917], s. 567-581.

lendirmenin detayları, G. Bergsträsser'in *Elsine-i Sâmîyye* adlı dil ve edebiyat tarihi incelemesinde izlenebilir. Burada çeviri-yazı hâlinde ek olarak sunulan makale ise modern İbranîcenin oluşum aşamasındaki gelişme yöntemleri üzerinde bir tespit ve tahlil çalışmasıdır.

Galanti, İbranîcenin XIX. yüzyılda yeniden canlanma sürecini doğuran amilleri sorgulamaya başlamadan önce, kısaca bilgi verdiği İbranî dili tarihini dört döneme ayırır. Bu tasnif, sırf İbranîce (M.Ö. VI yüzyıla kadar), Aramîcenin etkisi devresi (M.Ö.VI-M.S.VII), Arapçanın etkisi devresi (IX-XII), her hangi bir dilin etkisi altında olmayan ve hahamlara has Aramîce ile karışık İbranîce devresi (XII-XX) şeklinde İbranîcenin diğer dillere karşı etkileşim durumu üzerine kurulmuştur. Galanti, XIX. ve XX. yüzyılda modern İbranîcenin oluşumu arifesinde bu dilin çeşitli sorunlarının çözümünde başvurulan bazı yöntemlerin referanslarını haklı olarak X.-XIII. yüzyıllarda Endülüs'te yapılan çalışmalarda aramaktadır. Modern İbranîcenin öncü ismi Litvanyalı Eliezer bin Yehuda (ö.1922) tarafından uygulanan yöntem, Gırnatalı İbn Tibbon'un (ö. 1190'dan sonra) çalışmalarındaki uygulamalar ile büyük bir uyum göstermektedir. Bu arada her ne kadar o dönemde Batılı Yahudi aydınlarca İbranîceyi Arapçalaştırma ithamıyla yadırgansa bile, karşılaştırma yönteminin XIX. yüzyıldaki temsilcisi Eliezer b. Yehuda'nın çabaları ve çalışmaları, İbranîce açısından nihaî sonuçlar doğurmuştur.

Bu arada İbranîcenin XIX. yüzyılda Almanya, Avusturya ve Rusya gibi ülkelerdeki gelişme süreci üzerinde duran Galanti, konu ile ilgili bilgi sunumu yaparak bu süreçlerde gelişen Alman ve Rus yöntemi ve Samî dilleri karşılaştırma yöntemi ile elde edilmiş beş örnek üzerinde konuyu bilimsel olarak değerlendirmiştir.

Aslında anılan süreçteki gelişmeler, "Modern İbranîce"nin canlanma ya da olgunlaşma sürecinin başlangıcı sayılmalıdır. İbranîce, böylece genel olarak yeni gelişiminin alt yapısını bu ülkelerde karşılaştığı kısıtlayıcı şartların aksülameliyle kurmuştur. Almanya ve Rusya'daki gelişme süreci şartlarının öznesi ve gelişme sürecine yüklenen değer birbirinden oldukça farklıdır. Almanya'da Yahudi aydınları, Yahudi halkını Batı kültürleriyle tanıştırmak üzere İbranîceyi geçici bir araç olarak kullanırken, Rusya'da Yahudilerin karşılaştığı kısıtlayıcı şartlar, onları zorunlu olarak İbranîceye yöneltmiştir. Bütün bunlar, İbranîcenin modern süreçteki dönüşsel alt yapısına ve gelişimine zemin oluşturmuş olmalıdır.

Ancak Modern İbranîcenin olgunlaşma süreci çok sancılı olmuştur. Bu sürecin başlangıcında İbranîce yerine Almanca, Fransızca ve Yidiş kullanmayı savunan Yahudi çevreleri, İbranîceyi yeniden canlı bir dil haline getirme düşünce ve çabalarına şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu-

nunla beraber İbranice, XIX. yüzyılda Rusya, Almanya, Avusturya, Litvanya ve Polonya gibi Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde bilfiil yeniden canlanma sürecine zaten girmiş bulunuyordu. Bu bakımdan gerek olumlu, gerek olumsuz içeriğe sahip bu tartışma ve öneriler, modern İbranice'nin olgunlaşma sürecine büyük katkı sağlamıştır. Nihayet bu süreçlerde bilim ve edebiyatın çeşitli dalları ile ilgili İbranice çeviri ve telif literatürü genişleme yoluna girmiştir. Modern İbranî edebiyatının kurucuları ve önemli temsilcileri ise çoğunlukla Rusya'da yaşayan Yahudiler arasından çıkmıştır.

İbranî Lisanının İnkişafına Arapçanın Muaveneti*

Beyne'l-avâm istimalden sakıt olup mürde addedilen Eski Yunanca ve Lâtince gibi İbranice dahi XIX. asrın nisf-ı sânisine gelinceye kadar mürde bir lisan idi. Fakat o zamandan beri İbranice yavaş yavaş inkişaf etmeye başlayarak kesb-i zindeğî ediyor.

Son zamanlarda İbranice'nin inkişafına yardım eden avamil hangilerdir? Bu suale cevap vermezden evvel, İbranice hakkında bazı malûmat vermek faydadan hali değildir.

İbranice, lügavî inkişafına nazaran, başlıca dört devreye ayrılır:

Birinci devre: Sırf İbranice devresidir ki kable'l-milâd VI. asra kadar devam etmiş ve avam lisanı dahi olarak kullanılmıştır.

İkinci devre: Aramcanın kuvvetli tesiri tahtında bulunan devre olup kable'l-milâd VI. asırdan bed' ile milâdın VII. asrına kadar devam etmiş ve Aramca, avam lisanı olarak istimal olunmuştur.

Üçüncü devre: Arapçanın taht-ı tesîrinde kalan devredir ki IX. asırdan bed' ile XII. asrın nihayetine kadar devam etmiş ve memâlik-i Arabiyye'de yaşamış Yahudilerin avam lisanı, Arapça olmuştur.

Dördüncü devre: Hiçbir lisanın taht-ı tesîrinde kalmayan devredir. Bu devrede İbranice ile Aramcaya karışmış ve hahamlara mahsus bir lisanda eser yazılmış olup lisân-ı mezkûrun istimaline zamanımıza kadar devam olunuyor ve fakat avam tarafından kullanılmıyor.

* Avram Galanti, *Dârulfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, c. I, sy. 4, Eylöl 1332 [1916], s. 412-423. (Çeviri-yazı: Eyyüp Tanrıverdi). Makalenin sadeleştirilmiş neşri: Nurettin Ceviz, Musa Yıldız, "İbrancenin Gelişmesine Arapçanın Katkısı", *Nüşa*, Yıl 5, Sayı 16, Kış 2005, s. 91-99.

Son üç devrede, İbranîcenin istimalden sakıt olduğu zan olunması. Her zaman ve Yahudiler ile meskûn memleketlerde İbranîce, me-rasim ve umûr-ı dîniyyede istimal olunmuştur. İbranîcede yazılan eser-lerin bazıları, Sırf İbranîce ve bazıları Aramca ve Arapçanın taht-ı tesî-rinde kalmış “mahlût İbranîce”dir. İbranîcenin bu gibi tesirat tahtın-da kalması, kendisi gibi elsine-i Sâmîyye zümresine mensup Aramca ve Arapçaya olan mukarenetten ileri geliyor. Zaman ile İbranîceden ziya-de inkişaf etmiş Aramca İbranîceyi ve bilâhare aynı sebepten dolayı Arapça Aramcayı yutmuştur.

Elsine-i Sâmîyyenin havâss-ı mümeyyizesinden biri, elsine-i mezkû-renin kolay kolay tagayyürata adem-i istidâtlarıdır. İşte bunun içindir ki bu zümreye mensup lisanlardan biri inkişafen diğerlere faik bulun-muş ise o lisan, diğerleri yutmakla tefevvukunu göstermiştir.

Arapça, milâdın VII. asrından itibaren hemşire lisanlarını bel‘ ederek Şark’ta mümtaz bir mevki ihraz etmeye başlamıştır. Arapçanın taht-ı tesîrine girmiş İbranîce, Arapçanın mahreki içinde inkişaf etmiştir.

X. asırda, İbranîce sarf ve nahvinin kavâid-i muayyenesi cem‘ ve ted-vin edilmiştir. Câmi‘ ve müdevvini, milâdın 942 senesinde vefat eden el-Feyyûmî lakabıyla maruf Saadiya Ha-Gaon nam Yahudi alimidir. Ya-hudiler, mumailiyhin zamanında parlayan medeniyet-i İslâmiyyeyi ka-bul etmiş ve İbranîcenin Arapçaya olan müşabehet ve karabetinden dolayı, Arapça sarf ve nahvi İbranîceye tatbik olunmuştur.

Her ne kadar Saadiya Ha-Gaon, İbranîce sarf ve nahvinin câmi‘ ve müdevvini sıfatıyla bakılıyor ise de Karâî²⁴ Yahudilerinin el-Feyyû-mî’den evvel İbranîcenin sarf ve nahvine dair malûmat sahibi oldukları ilmen sabittir.²⁵ Vakıa bu malûmat, vasi‘ bir miyasta değil idi. Karâîler bu malûmatı Araplardan almamışlardır. Çünkü bu evvelkiler, Arapça sarf ve nahvinin tettebbuunu lüzumsuz ve tehlikeli addederler idi.²⁶

24 “Karâî” kelimesi, “kırâat” kelimesinden müştaktır. İbranîcede, Ahd-i Atîk’e “Mikrâ” dahi tesmiye olunur. Karâîler, Ahd-i Atîk’in ahkâmına riayet ede-rek mucibince (ve bazen harfiyen) amel ederler. Bunların mecmuu yüz bin kişiye baliğ değildir. Ekserisi Galıçya ve Rusya’dadır. Mısır’da ve İstan-bul’da dahi birer cemaatleri vardır. Sair Yahudiler ise Ahd-i Atîk’in ahkâ-mıyla onları tefsir eden *Talmud*’a riayet ve mucibince amel ederler. Karâ-îleri, mezhepçe diğer Yahudilerden ayıran başlıca cihet budur: Birinciler, Ahd-i Atîk’in mefhumunu, kelimelerin manâ-yı aslîlerinden ve ikinciler, sı-rasına göre gâh manâ-yı aslîlerinden ve gâh manâ-yı mecâzîlerinden çıkâr-ırlar. Bu sebepten dolayıdır ki birincilerin serbestî-i muhâkemeleri dar; ikincilerinki ise geniş ve hürdür.

25 S. Munk’un *Notice sur Aboulvalid* nam eserinin 4-10. sayfalarına müracaat.

26 Keza sayfa 4-10.

el-Feyyûmî'nin izlerini takip ederek İbranîcenin sarf ve nahvini Arapçanın sarf ve nahvine tevfikân zenginleştiren pek çok Yahudi uleması yetişmiş ve en meşhurları Fas'ta ve Endülüs'te yaşamıştır. Bunlar, İbranîcede manaları müphem birtakım elfazı, Arapça ve Süryanîce lisanları ianesi ve elsine-i Sâmîyye mukayeseli usulü ile hall ve tefsir edebilmişlerdir.

Ulemâ-yı mezkûrenin İbranîcenin sarf ve nahvine müteallik âsârı ile hemen âsâr-ı sâiresi Arapça yazılmıştır. İbn Tibbon, İbranîce olarak hey'ete dair yazdığı eserde istimal ettiği tabirât-ı fenniyyeyi alâ-tarîki'l-mukâyese Arapçadan almış ve “ufk”, “kutb”, “merkez” kelimelerini Arabî imlâları ile beraber kabul ve İbranîcede istimal etmiştir.²⁷ Âlim-i mûmâileyh, yedimize birkaç kısmı erişmiş olan Arapça mukayeseli İbranîce sarfında, *Kur'ân-ı Kerîm*'den misaller getirdiği gibi, tesamû' tarîkiyle zapt edilegelmiş emsile-i müteaddide-i sâire getirmiş ve Arapça ile İbranîce beyninde olan mukareneti ispat edebilmek için Yahudi ulemasının yaptıkları gibi, Arap tacir ve seyyahları ile görüşerek memâlik-i muhtelif-i Arabiyye'nin lehçelerini öğrenmeye çalışmıştır.

XII. asrın evahirine doğru Yahudilerin Endülüs'ten gitmeleri üzerine, vaktiyle Yahudi ulemasının Arapça olarak yazmış oldukları eserler, İbranîce lisanında yazılmaya başlanmıştır. İşte Arapçanın İbranîce üzerinde olan tesiri, o zaman bariz bir surette tecelli etmiştir. Bu tesir zarurî idi, çünkü dünya ilerliyor ve az çok ulûm ve fûnun ile iştilgal ediliyor idi. Yahudiler, Araplar ile beraber yaşadıkları vakit ekseriya Arapça yazarlar idi. Fakat onlardan ayrıldıktan sonra, Arapça zenginliğinden bilistifade Arapçanın tesiri altında kalmış İbranîceyi yazmaya koyulmuşlardır.

Başlıca Ahd-i Atîk'ten ibaret olan halis İbranîce edebiyatı lisanı, o zamanın terakkiyatına göre gayr-i kâfi olduğundan; ve Aramcanın taht-ı tesîrinde kalmış İbranîce edebiyatı lisanı ise birkaç asırdan beri

²⁷Arapça ile İbranîcenin mukayesesine dair bir fikir vermek için, Arabî alfabe-sini teşkil eden harufu ile İbranîce mukabillerini gösteriyorum. Fakat İbranî harufunun tertibi, ebced tertibi gibi olduğundan hurûf-ı Arabiyyeyi de tertib-i mezkûr veçhile göstereceğim:

ج ب ا ذ ه ط خ ح ز و ی ت ث س , ش ر ق ظ ض , ص ف غ , ع س ن م ل ك
א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס ע פ צ ק ר ש ת

Bâlâda gösterilen “ufk”, “kutb”, “merkez” kelimelerini teşkil eden harufun mukabilleri, hafif telaffuz farklarıyla mezkûr üç kelimenin İbranîcesini teşkil ederler. Bu mukabil tertip, esas olarak kabul edilmiş ise de her hâlde ve her daim kat'î değildir. Sadetten hariç olan bu uzun mesele ile burada iştilgal edecek değilim.

Araplar ve İslâm medeniyetiyle temasta bulunmuş Yahudi uleması içinde o kadar mergup olmadığından, ulemâ-yı mezkûre, mukayese tarikiyle Arapçadan kelime almak yolunu bulmuşlardır.

Ahd-i Atık İbranîcesinin mahdudiyeti hakkında müdekkik Leusden bir fikir veriyor. Mumaileyh, Ahd-i Atık'te bulunan İbranîce ve Aramca kelimeleri sayarak beş bin altı yüz kırk ikiye balığ olduğunu bulmuştur.²⁸ Bu adet içinde bu kitapta tekrar edilen aynı kelimeler ile aynı fiilin sıy-galarına veya aynı ismin tasriflerine mensup kelimeler dahil olmayıp ancak "mücerret" hâlinde bulunan kelimeler dahildir. Bu "beş bin altı yüz kırk iki" kelimenin mâdde-i asliyeleri de (kökleri) beş yüze balıdır.

Bu adet kelimeye göre ve Eski İbranîce edebiyatının başlıca, Ahd-i Atık'ten ibaret olmasına nazaran, Ahd-i Atık'in zengin bir lisana malik olmadığı hükümlenabilir. Bu hüküm doğru olamaz. Ahd-i Atık lisanı zengindir. Bu zenginlik nisbidir. Malûmdur ki bir lisanın zenginliği, onu tekellüm eden kavmin hayât-ı fikriyesi, içtimaiyesi ve ihtiyacı nispetindedir. Ahd-i Atık lisanı, umûr-ı dîniyye, manevîyye, ahlâkiyye ve tabiiyyeye dair pek çok kelimât-ı müterâdifeye maliktir. Umûr-ı mâddiyyeye taalluk eden kelimata gelince; lisanı, vasat bir derecede olmaktan bile uzaktır. Arapçada aynı hâl müşahede olunup kelimât-ı müterâdifesi sayısızdır. Çöllerde pek çok dolaşan ve hemen orada imrâr-ı hayât eden bedevîler, işlerini en ziyade gören hayvana yani deveye binlerce ad takmışlardır. Sabırlı müdekkik Von Hammer bu isimleri birer birer saymış ve "beş bin yedi yüz kırk dört"e balığ olduğunu görmüştür.²⁹ Tabiidir ki deve hakkında söylenen bu müteradif kelimelerin kâffesi isim değildir. Bu hayvana izafeten verilen isimlerin kısm-ı azamı, isim makamında kullanılmış sıfatlar ile sahra şairleri tarafından mecaz tarikiyle istimal olunmuş başka kelimelerdir.³⁰ Fakat her hâlde deveye takılan adların çokluğu şâyân-ı hayrettir.

28 E. Renan'ın *Histoire générale et système comparé des langues sémitiques* nam eserinin beşinci tab'ına müracaat, s. 140.

29 Von Hammer'in *Das Kamel* yani "Deve" namıyla yazdığı tetebbu, Viyana Akademiyası'nın Felsefe Şubesi memoirlerinin yedinci cildinde mündericdir.

30 İsim makamında kullanılan sıfatlar ile mecaz tarikiyle ifade olunan kelimat her lisanda mevcuttur. İstanbul sokaklarında satılan eşyanın ekserisi, onları tavsif eden sıfatlar ile veya mecaz tarikiyle yâd olunurlar. Meselâ hıyarın tazeliğini bildirmek isteyen bir satıcı "körpe" diye bağırır. Kezalik "taze findık" eğlendirici bir meyve olduğundan, satıcılar bu meyveye "eğlencelik" ismini vermişlerdir. Harb-i hâzırın İstanbul sokak tabiratinâ ilâve ettirdiği yeni bir kelime varsa, o da "γερμανικόν" sıfatıdır. Bu kelime Yunanca, "Alman" demek olup Almanya'da ekl olunan ve el-yevm İstanbul'da satılan "küçük, esmer, yuvarlak ekmek"lere denir. Halbuki "körpe", "eğlencelik", "γερμανικόν", başlı başına hiçbir vakit "hıyar", "findık", "küçük esmer yuvarlak ekmek" ifade etmezler.

Bâlâda söylendiği veçhile “terakki”nin izlerini takip etmek mecburiyetinde kalmış Yahudi uleması, âsârında istimal edilmek üzere, Arapçadan pek çok kelime almışlardır. Bu hâl, Yahudilerin İspanya’dan tardı tarihi olan, 1492 senesine kadar az çok devam etmiştir. Gariptir ki Arapça, yalnızca İbranice üzerinde icrâ-yı tesîr etmeyerek, Halis İspanyolca ve hatta el-yevm Türkiye’de mütemekkin Yahudilerin İspanyolcası üzerinde de icrâ-yı tesîr etmiştir.³¹

İspanya’dan matrûd Yahudiler, öteye beriye dağılmış ve mürûr-ı zamân ile İbranice, lisan sahasında olarak, eski parlaklığını kaybetmiş ve Aramca ve hahamlara mahsus bir lehçeye karışık bir halde yazılmaya devam olunmuştur. Bundan sonra her ne kadar memâlik-i Arabiyye’de Yahudiler Araplar ile temasta bulunmuşlar ise de, memâlik-i mezkûrede seviye-i irfânın eski yüksekliği kalmamış olduğundan, ne Araplar ne Yahudiler, lâıyğı veçhiyle temeyyüz edememişlerdir.

Bu makalenin baş tarafında İbranîcenin inkişaf etmesine yardım eden avamilin neden ibaret oluşunu sormuş idim. Şimdi bu suale cevap veriyorum.

XIX. asrın iptidasından itibaren, Avrupa Yahudilerini hukûk-ı medeniyeden istifade ettirmek ve onları medeniyet-i hâzıra sahasına îsâl etmek çarelerini arayan bazı münevver Yahudiler, hem-mezheplerini, mütemekkin oldukları memleketlerin lisan ve edebiyatına alıştırmakla, mezkûr çarelerin elde edileceğine kâni olmuşlardır. Fakat o zamanki Yahudilerin zihniyeti, tabîr-i dîğere ile taassubu, edebiyât-ı ecnebiyye ile tevağğül etmelerine mani olduğundan, bu fikrin kuvveden fiile çıkarılması kolay bir şey değil idi. Bunun için bir çare düşünüldü. O da Yahudilere, Avrupa edebiyât-ı cedîdesinin zevkini İbranice marifetiyle hissettirmek idi. Fakat İbranice, bu vazifeyi ifa edecek kadar lisannen zengin olmadığından, Yahudilerin seviye-i irfânlarını yükseltmeyi deruhte eden o zümre-i münevvere, İbraniceyi tabîrât-ı cedîde marifetiyle zenginleştirmeye başlamıştır. Bu sa’yin semeratı iktitâf ve çok geçmeden mezhebe müteallik olmayan âsâr-ı İbrânîyye tab’ ve 1856’da “*Ha-Magîd*” namıyla İbranice bir gazete neşrolunmuştur. Yahudilerin bu hareket-i fikriyesi en ziyade tevessü’ eden memleket Almanya olmuş ve tedricen Avusturya ve Rusya’ya da geçmiştir.

Rusya’da İbranîcenin süratle inkişafına hadim olan en mühim sebep, Rus zulüm ve istibdadıdır. Rusya’da mütemekkin, adetleri hem yedi milyona balığ Yahudilerin, Garbî ve Vusta Avrupa devletlerinde sakin Yahudiler gibi hürriyetin nimetinden ve hukûk-ı medeni-

31 Bu son mesele hakkında ayrıca başka yerde bahsedeceğim.

yeden istifade etmemeleri, tabir-i diğerle Rusya'nın zulüm ve itisafi ve kendilerine karşı tatbik olunan istisna kavanini yüzünden, Yahudi çocuklarının Rus mekteplerine devamı, mevâni-i şedide ile takyit ve tahdit edilmiştir. Rus hükümetinin bu vaziyetine karşı, Rusya Yahudileri maarifi kendi muhitleri, kendi lisanları dahilinde aramakta muztar kalmışlardır. Az bir müddet içinde, İbranîce olarak her türlü mektep kitapları telif edilmiştir.

Bu suretle İbranîce ilerliyor idi.

Bir müddet sonra bu lisan birdenbire sönmeye başlamıştır. Bu garip aksülamelin sebebi şudur:

Almanya Yahudileri, İbranîce kitapları vasıtasıyla takdir etmeyi öğrendikleri Alman lisanıyla edebiyatının vüs'atini, küçük bir mikyasta yazılmış İbranîce edebiyatına tercih ettiklerinden, İbranîceyi terk ederek Almancaya sarıldılar. Zaten Alman Yahudi münevverlerinin maksadı da bu idi. Bunların fikrince, İbranîce, Yahudileri medeniyet-i hâzıraya îsâl etmek için kurulmuş bir nevi köprü idi. Mahall-i matlûba vasıl olduktan sonra artık o köprüye lüzum kalmamış idi.

Rusya'da ise o sıralarda işbu memlekette esmeye başlayan nesim-i hürriyetten istifade eden Yahudiler, çocuklarını Rus mekteplerine göndermeye başlamış ve Almanya'da olduğu gibi, İbranîceden zengin olan Rus lisanıyla edebiyatını kabul ederek İbranîceyi ihmal etmişlerdir. Bu suretle Rusya'da da bu lisan sönmeye başlamıştır.

1882'de Rusya'da Yahudiler aleyhine o zamana kadar misli görülmemiş tekrar bir devr-i zulüm ve itisaf açılmıştır. Rusya devletinin en kahir darbesi, Yahudi çocuklarının Rus mekteplerine devamlarını takyit ve tahdit etmek idi. Zaten her zaman Rus hükümetinin Yahudilere karşı istimal ettiği en büyük silah budur. Moskof'un bu tedabirine karşı, yedi milyon ahali maarifsiz kalmaz idi. Yahudiler tekrar maarifi kendi lisanlarında aramaya başlayarak İbranîceye daha ziyade kuvvet vermişler, matbaalar açmışlar ve her nevi kitap ve gazete neşretmek vesaitine müracaat etmişlerdir. İbranîce gazeteleri meyanında en mühim bir mevki ihraz eden, "*Ha-Safîrâ*" ile "*Ha-Sûfa*" gazeteleridir. Bunlar, yevmî olarak intişar etmeye başlayarak, birincisi günde 10 000 nüsha kadar çıkarmaya muvaffak olmuştur. Dreyfus meselesi, bu hareketin teşdit ve tesriine ve Dreyfus meselesinin tevlit ettiği "Siyonizm" dahi takviyesine sebep olmuştur.

İbranîcenin inkişafından bahsettim. Acaba bu inkişaf ne suretle tecellî etmiştir? Geri kalmış her bir lisanın ilerlemesi gibi, İbranîce dahi üdebasının himmetiyle kesb-i zindegî etmiştir. Üdebası, Alman ve Rus

lisanlarının suver-i inkişâfiyesini nazar-ı itibâra alarak İbraniceye idhâl edilen kelimat ve tabirât-ı cedîdeyi o suretle ve onlara tatbiken icat etmişlerdir. Samî olmayan bu lisanlara tevfikân ihdas olunan yeni kelimeler, İbranice şivesine göre pek de ahenk-dâr olamaz idi. Fakat başka çare bulunduğu zannedilmediğinden ister istemez, icat edilen tabirat kabul ve istimal olunmuştur.

Rusya'da, Yahudiler aleyhine ara sıra reva görülen katliamlardan kurtulan birkaç münevver Yahudi, Kuds-i Şerîf'e iltica ve mürûr-ı zamân ile bu mülteciler, Arapça ile ülfet etmeye başladıklarında, İbranice'nin inkişâfi için başka ve fakat tabii ve binaenaleyh ilmî bir zemin olduğunu müşahede etmişlerdir. Bu hâl, maziye rücuda başka bir şey değil idi. İbraniceyi Arapça marifetiyle tevsi' etmek demek idi.

Bu mültecilerin en meşhuru, Eliezer bin Yehuda'dır. Mumaileyh, el-sine-i Sâmîyyenin mukayeseli usulü ile yeni İbranice kelimeler icat etmeye ve Alman ve Rus usulünden büsbütün uzaklaşmaya başlamıştır. Şimdi bu iki usul beynindeki farkları birkaç misal ile izah edeceğim.

Birinci misal: İbraniceye “şemsiye” (:kış şemsiyesi ve Anadolu Türkçe tabiri veçhile yağmurluk) kelimesi idhâl edilmek istenildiğinde, Almandada cari esmâ-yı mürekkebe usulüne müracaat olundu. Almandada şemsiye (:yağmurluk) “*regenschirm*” olup “yağmur” manasını ifade eden “*regen*” ile “siper” manasını ifade eden “*schirm*”den mürekkeptir. Bu usule tevfikân, İbranicede şemsiyeye “*m i hseh-ma t ar*”³² denmiştir. “*M i hseh*” “siper” ve “*m a t a r*” “yağmur” demektir.

İkinci misal: Almandada “şemsiye” (:yaz şemsiyesi ve Anadolu Türkçe tabiri veçhile gölgelik), “*sonnenschirm*”dir. “*Sonne(n)*” “güneş” ve “*schirm*” “siper” demektir. İbranicede “gölgelik”, “*m i hseh-che m e ch*” diye kabul olunmuştur. “*M i hseh*” “siper” “*che m e ch*” “güneş” demektir.

Üçüncü misal: Almandada “eldiven” “*handschuh*” olup “el” manasını ifade eden “*hand*” ile “kap” (:ayakkabı) manasını ifade eden

32 Bu misaller ile aşağıda gelecek misallerde italik harfleri ile gösterilen savâ-it, İbranice kelimelerde mevcut değildir. Bu italikli savâit, ancak kelimelerin sıhhat-ı telaffuzlarına medar olmak üzere buraya getirilmiştir. İtalik savâitinden sarf-ı nazar olunur ise İbranice kelimelerinin imlâ-yı aslilerine dest-res olunur. Meselâ: “*ma t a r*”daki iki “*a*” hazfedilince, üç harfli bir kelime kalır ki o da Arapçada “yağmur” manasını ifade eden “matar” gibi telaffuz olunur. “matar” kelimesini teşkil eden harflerin İbranice mukabil-leri, sıra ile yazılır ise asıl İbranice kelime elde edilir.

Burada hurûf-ı İfrençiyeye ile gösterilen İbranice kelimelerinin telaffuzu, Fransızca telaffuz usulüdür.

“*schuh*”den mürekkeptir. İbranicede “eldiven” “*bat é ya d a y i m*” diye kabul olunmuştur. Cemi muzaf hâlinde bulunan “*bat é*” kelimesi “kaplar”; ve “*ya d a y i m*” kelimesi “eller” demektir.

Dördüncü misal: Almancada “çorap” “*strumpf*”tur. Bu kelime bir ism-i mürekkep değildir. Fakat İbranicede “eldiven” kelimesi hakkında takip olunan usul, “çorap” kelimesine de tatbik edildiğinden “çorab”a “*bat é ra gla y i m*” denmiştir. “*Bat é*”, “kaplar”; ve “*ra gla y i m*”, “ayaklar” demektir.

Beşinci misal: İbranicede, “mekteb”e, “*bet-sefer*” denmiştir. “*Bet*”, “ev”; ve “*sefer*”, “kitap” demektir.

Bâlâda beş misalin havi olduğu kelimat, Alman ve Rus esmâ-yı mürekkebe usulüne tevfikân ihdas olunmuş yeni kelimelerdir. Şimdi elsi-ne-i Sâmiyye mukayeseli usulüne göre aynı kelimelerin ne suretle ihdas edildiğini göstereceğim.

Birinci misal: Araplar “şemsiye”ye (:yağmurluk) “*matariyye*” (:“*matariyah*” telaffuz olunur) derler. Arapçada “*matar*”, “yağmur” demek ve “-iyye” de bir lâhikadır. İbranicede bu kelime aynen kabul edilmiş ve “*mat a r iyah*” denmiştir. Çünkü İbranicede, Arapçada olduğu gibi “*mat a r*”, “yağmur” ve “*iyah*”, kezalik Arapçada olduğu gibi bir lâhikadır.

İkinci misal: Arapçada “şemsiye”ye (:gölgelik) “şemsiyye” (:“*chemsiyah*” telaffuz olunur) denir. İbranicede bu kelime, “*che m chiyah*” diye kabul olunmuştur. İbranicede “güneş”, “*che m e ch*” kelimesiyle ifade olunur.

Üçüncü misal: Arapçada “eldiven”in müfredine “*keff*” (:“*kaf*” telaffuz olunur) ve cem’ine “*kufûf*” denir. İbranicede müfredi, “*ka f*”³³ ve cem’i “*ka pot*”tur. Fakat İbranicenin “*el*”, “*ayak*” gibi çift olan her şeye mahsus “*yi m*” alâmet-i tesniyesi (Arapçada tesniye alâmetlerinden biri, “*ye-nûn*”dur) olduğundan, “*ka pot*” kelimesinin nihayetine, hareke makamında olan “*a*” ilâve olunduktan sonra “*yi m*” lâhikası getirilerek “*ka pot a y i m*” olur.

Dördüncü misal- Arapçada “çorab”a, “*cevreb*” denir (bu kelime, esasen Türkçe olup bilâhare Araplaşmıştır). Üçüncü misalde gösterilen usule tevfikân bu kelime, “*ga r ba y i m*” olmuştur.

Beşinci misal- Arapçada “mekteb”e, “*medrese*” (:“*medrassa*” telaffuz olunur) denir. Bu kelime, İbranice aynen kabul edilerek “*mi dra c ha h*” olmuştur.

³³ Bu kelime gerek Arapça ve gerek İbranice “*avuç*” demektir. Araplar eldivene “*keff*” dedikleri için İbranicede dahi o suretle kabul olunmuştur.

Fransızcada “*tion*” ile nihayetlenen kelimeler, Rusçada “*tsia*” ile nihayetlenir. Meselâ Fransızca “*civilisation*” kelimesi, Rusçada “*civilisatsia*” olur. Rus Musevî kelime mucitleri, İbranice için “*tsia*” nihayetli kelimelerin kâffesini aynen kabul etmişlerdir. Fakat el sine-i Sâmîyye mukayeseli usulüne göre kelime ihdas edenler, “*tsia*” ile nihayetlenen kelimeleri kabul etmiyorlar. İmdi “*civilisation*” yahut “*civilisatsia*” kelimesinin İbranicesi “*me d e n yah*”tır ki Arapça “medeniyyet” (: *medeniyyah* telaffuz olunur) tir.

el-Yevm Kudüs'te “*Ha-Harût*” (: *el-Hurriyye*) namıyla yevmî bir İbranice gazete intişar ediyor. Bu gazetede her gün Arapçadan alınmış yeni kelimelere tesadüf olunuyor. Meselâ “seferberlik” kelimesi “*guyeyous*”, “menzil” kelimesi “*me nzi l*”, “fırka” kelimesi “*pi rka*” ile ifade edilmiştir. “*Gueyous*” kelimesi, “ceyş” kelimesinden iştikak edilmiştir. İbranicede işbu kelimenin mâdde-i asliyyesi bulunmadığından, Arapçadan alınmış ve İbranice isim vezinlerinden birine tatbiken yeni bir İbranice kelime icat edilerek kabul ve istimal ve “*me nzi l*” ve “*pi rka*” kelimelerinin mâdde-i asliyyeleri İbranicede mevcut olduğundan bu son iki kelime aynen kabul olunmuştur.

Yukarıda söylendiği gibi bu hareketin üstadı Eliezer bin Yehuda, gayet mükemmel bir lügat kitabı meydana getirmiştir.³⁴ Avrupa'da İbranice yazan Yahudi üdebası, Eliezer'in bu kelimat ve tabirât-ı cedîdesini kolay kolay kabul etmiyorlar. Bunlar Bin Yehuda'yı İbraniceyi Araplaştırmakla itham ediyorlar. Fakat fikrime göre üdebâ-yı mezkûre, Arapça bilmedikleri için bir dereceye kadar iddialarında mazur olabilirler; çünkü bir edip, mâdde-i asliyyesi mevcut bir kelimedenden yeni bir kelime ihdas edebilir; fakat o edip, mâdde-i asliyyesi mevcut olmayan bir kelimedenden yeni bir kelime sunî bir tarzda ihdas edebilir ise de ilmî bir tarzda ihdas edemez. Zira edebiyat başka, lisaniyat başkadır.

Bu makaleyi bitirmeden evvel, tuhaf bir cilve zikretmek istiyorum. Rusya'da İbranicenin inkişafına sebebiyet veren Rus zulüm ve itisaf siyaseti ve bu lisanın inkişâf-ı cedîdine yardım eden, Arapça olduğunu zikrettim. Gariptir ki Mısır'daki İngiliz siyasî memurları, Arapçanın her türlü inkişaf kabiliyetinden mahrum bir lisan olduğunu iddia ediyorlar. Halbuki bu vâhî iddia zerre kadar, hiçbir ilmî esasa müstenit değildir. İngiltere Mısır'ı işgal ettiği günden beri, Mısır'ı cahil bırak-

34 Beheri 600 sayfa havî işbu lügat kitabı, 12 ciltten ibaret olup İbranice kelimelerinin iştikakı ve mahall-i istimâleri gösterildikten sonra Almanca, İngilizce ve Fransızca manaları da gösterilmiştir. İşbu eser, Berlin'de basılıyor ve tab'ı 1916 senesinde yani bu sene hitam bulacak idi. Fakat harb-ı umûmî buna mani olmuş olsa gerektir.

mak meslekini tutmuştur. İngilizler, Mısır mekâtib-i âliyesinin derecelerini pek çok indirmiş ve kuvve-i kâhiresine atfen, “Arapça fakir ve inkişafa gayr-i müsâit bir lisandır” diye iddia ederek yavaş yavaş Mısır mekâtib-i âliye, tâliye ve hatta ibtidâiyyesinin derslerini İngilizceye tahvil etmişlerdir.

Arapçaya indirilen bu darbeden cidden müteessir kalmış Mısır Arapça matbuatı, bu tedbir aleyhine şiddetli neşriyatta bulunarak nihayet son senelerde bazı dersler Arapçada da okunmaya başlanmıştır. Matbuatın bu mücadelesi esnasında, metalibini ilim sahasında teyit etmek maksadı ve bazı Mısırlı dostlarımın delâleti ile “Mısır mecma‘-ı ilmîsinde” Arapçanın, İbranîcenin ihyasına yardım ettiğine dair bir konferans verdim³⁵ ve işbu makalenin mevzuundan bahsettim.

Siyaset iktizasından münbais olan İngiltere’nin vâhî iddialarına rağmen bugün Arapçanın en ziyade ilerlediği yer Mısır’dır. Mısır Arapçası telaffuzu, İbranîcenin telaffuzuna pek yakın olmakla bu yüzden mukayese keyfiyeti daha kolay olacağı vâreste-i îzâh bulunmuştur.

Elsine-i Sâmiyye mukayeseli sarfi müderris muavini

Avram Galanti

35 Konferansın ismi, *De la contribution de la langue arabe à la renaissance de la langue hébraïque* olup *Bulletin de l’institut Egyptien*, 5me série, T. I’de tabolunmuştur.